

Prednáška M. Chráska *Málo využívané metódy zberu dát*

Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove každoročne usporadúva prednášky popredných slovenských a českých metodológov pre doktorandov, postdoktorandov, mladých vedeckých pracovníkov, ale aj pre akademickú obec. Dňa 12. 5. 2015, na jej pôde, významný český metodológ M. Chráska predstavil auditóriu svoju prednášku s názvom *Málo využívané metódy zberu dát*. V úvode autor zdôraznil dôvod prednášky, jej koncepciu a základné východiská. Najskôr vo všeobecnej rovine poukázal na dve základné paradigmy v pedagogike: 1. *pozitivistickú*, z ktorej vychádzajú klasické pedagogické výskumy, často označované ako vedecké, či výskumy kvantitatívne orientované; 2. *post-pozitivistickú* – výskumy kvalitatívne orientované. Ako sám autor konštatuje, oba predstavené typy výskumov majú svoje silné a slabé stránky, nemôžeme z nich jeden považovať za univerzálne použiteľný (vo všetkých situáciách a na všetky účely). Podľa názoru a skúseností samotného autora je možné a aj výhodné vo výskumnej činnosti oba prístupy kombinovať. Značnú pozornosť Chráska venoval komparácii oboch stratégií výskumov z pohľadu vybraných hľadísk – filozofické východiská, existencia reality, cieľ výskumu a prístupy. Vedecký výskum predstavil pomocou definície Kerlingera (1972) ako „systematické, kontrolované, empirické a kritické zkoumání hypotetických výroků o předpokládaných vztazích mezi přirozenými jevy“. Centrom záujmu prednášky bola Q-metodológia (skupina psychometrických a štatistických procedúr), ktorú vyvinul v 50. rokoch 20. storočia W. Stephenson (1953). Chráska predstavil využitie O-metodológie vo výskume na konkrétnom príklade. Išlo o výskum s 25 učiteľmi pedagogických disciplín na Pedagogickej fakulte Univerzity Palackého v Olomouci (s priemernou pedagogickou praxou 22,9 rokov). Jeho cieľom bolo zistiť, ktoré vedomosti a zručnosti z pedagogiky považujú učitelia za dôležité. Skúmaným osobám bol predložený balíček 60 Q-typov (kariet), na ktorých boli uvedené hodnotené objekty (konkrétne ukážky In: Chráska, 2007, s. 231). Q-typy autor štruktúroval do 5 oblastí (všeobecné vedomosti z pedagogiky, vedomosti z dejín pedagogiky, vedomosti a zručnosti z pedagogickej diagnostiky, didaktické vedomosti a zručnosti, teória a prax výchovy) pomocou Q-typov. Autor na príklade ilustroval schému Q-triedenia kariet, výsledky Q-triedenia (hodnotenie jedného respondenta), najlepšie hodnotené Q-typy, a najhoršie

hodnotené Q-typy. Chráska poukázal aj na ďalšie možnosti interpretácie Q-triedenia týkajúce sa zistenia, či medzi hodnotením kariet u jednotlivých respondentov sú podobnosti a ako sú tieto podobnosti veľké (prostredníctvom Pearsonovho korelačného koeficientu). Autor kládol veľký dôraz na reliabilitu merania, a to nielen pri použití Q-metodológie, ale vo všeobecnosti ako základnú požiadavku predpokladu platnosti výsledkov výskumu. V závere tejto časti Chráska predstavil hlavné zistenia výskumu a otvoril diskusiu k tejto časti. K. Fuchsová, odborná asistentka Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove (Katedra psychológie), prezentovala skúsenosti s Q-metodológiou, ktorú využila pre potreby svojej dizertačnej práce zameranej na problematiku pomáhajúcich profesií pri týraných deťoch. Výberový súbor jej výskumu tvorilo 50 respondentov rôznych pomáhajúcich profesií. Skúmané osoby hodnotili 94 výrokov (Q-typov). Uvádzanú metodológiu odporúčala ako veľmi efektívnu. I. Kovalčíková (Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove) sa zaujímala o možnosti využitia otvorených otázok v rámci Q-typov. Chráska ponúkol možnosť zaradenia otvorených otázok do kategórie *iná odpoveď*. Upozorňoval však zároveň na možnosť zaradiť ju do istej kategórie alebo nedávať možnosť voľnej odpovede. V praxi sa autor s takouto možnosťou nestretol. Zároveň aj Fuchsová súhlasne konštatovala s vyjadrením Chrásku a odporúčala podľa možnosti realizovať napr. aj individuálny dotazník. Kovalčíkovú zaujímal časový limit určený respondentom. Chráska nemal vo výskume stanovený presný časový limit, a ako konštatoval: „*bolo to individuálne, jeden respondent potreboval 15 minút, niekomu som nechal priestor 1 hodinu; kto, koľko chcel*“.

Za zaujímavú metódu, umožňujúcu merať individuálne, psychologické významy určitých pojmov u osôb, Chráska považuje *sémantický diferenciál*, ktorú predstavil v druhej časti prednášky. Autor pri uvedení tejto metódy zhodnotil skutočnosť, že ide o veľmi málo využívaný nástroj merania. Spomenul aj fakt, že ak jeden objekt posudzujú viacerí posudzovatelia, každý ho vníma odlišne. Vedľa spoločenského významu ma totiž každý pojem ešte vedľajší (konotatívny) význam charakterizovaný jednotlivými posudzovateľmi. Chráska sa opiera o teóriu Osgooda (1957), ktorý je autorom uvádzanej metódy. Pri *sémantickom diferenciáli* sa individuálne významy pojmov merajú pomocou určitého počtu posudzovaných škál (autor uvádza najčastejšie sedembodové). Respondenti na týchto škálach zaznamenávajú svoju mienku o posudzovanom objekte výberom určitého bodu. Z praktického hľadiska ide o dvojicu adjektív protikladného významu, ktorým respondenti pridelujú hodnoty od 1 až po 7. Chráska poukazuje na odporúčania Osgooda, ktorý každý pojem posudzuje z hľadiska troch faktorov: faktor hodnotenia, faktor potencie, faktor aktivity. Použitie Osgoodovho *sémantického diferenciálu* Chráska ilustroval na príklade výskumu, v ktorom meral individuálne významy

vybraných pojmov žiakov pre objekt *triedna učiteľka*. Žiaci posudzovali 12 pojmov na 7-bodovej škále. Autor na konkrétnom príklade uviedol záznamový list so škálami sémantického diferenciálu a s praktickým vysvetlením jednotlivých komponentov (napr. písmená *h*, *p*, *a* označujúce faktorovú identifikáciu použitých škál a škály v reverznej podobe).

Autor zaujímavým spôsobom prezentoval dvojfaktorový sémantický diferenciál, kde pri overovaní vlastných dát získaných sémantickým diferenciálom dospel k záveru, že vo väčšine prípadov je posudzovanie pojmov z hľadiska troch faktorov príliš detailné a neprináša viac informácií, než posudzovaním z hľadiska dvoch faktorov. Išlo o výskum postojov žiakov k edukačnej realite, kde navrhol nástroj ATER (attitudes towards educational reality). Pri tomto výskume upozorňoval, že teória Osgooda (faktor hodnotenia, faktor potencie a faktor aktivity) sa v praxi neosvedčila. Zároveň poukazuje na efektivitu, kedy sa vytvoril nástroj na hodnotenie iba dvoch faktorov, a to faktor hodnotenia a faktor energie. Autor poznamenal, že pri vyhodnocovaní a interpretácii výsledkov merania dvojfaktorovým diferenciálom je možné postupovať tak, ako je prezentované pri klasickom Osgoodovom sémantickom diferenciáli.

Súčasťou prednášky Chráska bol prezentovaný výskum *Recepte poezie u žiakov ZŠ, SOU, víceleté gymnázium* (Vala, Chráska, 2014). Cieľom bolo zistiť, ako jednotlivé skupiny vnímajú básnické texty pomocou sémantického diferenciálu (faktor zrozumiteľnosti, faktor hodnotenia, faktor pôsobivosti). Chráska konštatoval, že sa hľadali škály, ako tieto faktory merať. Išlo o niekoľko ročnú prácu. V rámci analýzy výsledkov autor poznamenal, že sa podarilo použiť sémantický diferenciál s novou podobou a poukázal, ako sa tento spôsob rozšíril aj do Ameriky. Na príklade jednej a tej istej básne v angličtine a češtine sa zistilo rovnaké pociťovanie básne medzi respondentmi. V závere tejto časti autor zhodnotil, že sémantický diferenciál je využiteľný v akejkoľvek oblasti (napr. pri učiteľoch je možné sémantickým diferenciálom zachytiť veci, ktoré sa dotazníkom merať nedajú). V rámci diskusie bola nastolená otázka, či sa dá preniesť škála z ČR do SR. Profesor konštatoval, že aj v Amerike boli použité rovnaké škály ako v ČR a našiel sa súvis, ale upozorňuje na posunutý význam niektorých pojmov. Veľmi cenným odporúčaním profesora bolo, že keď sa prijíma nový nástroj, vždy sa musí najskôr overiť a často sa dá aj upraviť. Nedá sa použiť bez kontroly.

V závere prednášky Chráska upozornil na fakt, že pri meraní javov v pedagogických výskumoch je potrebné mať na pamäti, že niektoré stránky pedagogickej reality sú také zložité, že je veľmi ťažké ich zachytiť kvantitatívne.

Prednáška M. Chráska trvala približne 3 hodiny aj s diskusiou. Autor priniesol nový pohľad a nové možnosti skúmania v oblasti pedagogiky prostredníctvom predstavenia málo preferovaných metód. Snahou prednášajúceho bolo dosiahnuť zrozumiteľnosť prostredníctvom konkrétnych príkladov s vy-

svetlím a nasmerovaním na odporúčanú literatúru. Zvlášť oceňujeme schopnosť autora odborne zaujať, hlavne čo sa týka prepojenia teórie s praxou. Predstavená študijná literatúra je odporúčaním samotného autora prednášky.

Martina Kosturková